

DOKUMENTY A MATERIÁLY

VOJENSKÉ CINTORINY Z PRVEJ SVETOVEJ VOJNY NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

IGOR SLEPCOV

SLEPCOV, I.: Military Cemeteries from the First World War at the East Slovakia. *Vojenská história*, 7, 2, 2003, pp 70 – 86, Bratislava.

The material examines up to now not compiled issue of military cemeteries from the era of the First World War on the present territory of Slovakia. The author concentrates himself on the problems with burying of the huge number of soldier who were killed from 1914 to 1915. He focuses on the necessity to establish military cemeteries, the command of Austria-Hungary Army started to build them up in Halič in May of 1915. At the Slovakian side of the Carpathians the establishment of military cemeteries started in 1916 and their arrangement continued up to the Second World War. The author maps all facts, data and events, which he managed to find out on the basis of archival sources study.

Military History. Slovakia. World War I. Military cemeteries.

Karpatské boje na území Slovenska koncom novembra 1914 a vo februári – máji 1915 si vyžiadali obrovské straty na strane rakúsko-uhorskej a ruskej armády, ku ktorým v závere týchto bojov pribudli aj obeť z radov nemeckej armády (6. beskydský zbor gen. Georga von der Marwitz). Často sa stávalo, že padlých vojakov ani nestíhali pochovávať, preto bojiská predstavovali hrôzostrašný obraz, na ktorý svedkovia týchto udalostí nikdy nezabudli. Jeden z nich, vojak cárskej armády a neskôr generál sovietskej armády ho opisuje takto: „Ocitol som sa v zákopoch (12 km od Duklianskeho priesmyku – pozn. I. S.), ktoré predtým bránili Rusi. Zákopy boli plytké, zavalené. Ale aká tu bola paľba! Tisíce nábojníc bolo rozhádzaných po zákopoch, našli sa ich obrovské kopy tam, kde pravdepodobne stáli guľomety. Dookola sa povalovali lopaty, prázdne batohy, zakrvavená výstroj. Hrobov bolo veľa, ale ani jeden nebol označený menom či žrdkou. Skľučujúcim dojmom pôsobil pohľad na zle zasypané mŕtvolu, tu a tam bolo vidieť rameno, vyčnievali chodidlá bosých nôh, miestami bolo vidno aj tvár.“¹

Po ústupe 3. a 8. ruskej armády z Karpát a západnej Haliče v máji 1915 velenie rakúsko-uhorskej armády nariadilo zriadiť spoločné vojenské cintoríny, na ktorých mali byť pochovaní padlí znepriatelených armád, ktorí zomreli v boji následkom zranení alebo epidémií. V Haliči sa tým zaoberalo špeciálne K. und k. Militär Kommando Krakau. Vojnoví zajatci pod velením „*umelcov v uniformách*“, jedným z nich bol aj známy slovenský architekt Dušan Jurkovič, v rokoch 1915 až 1918 vybudovali v Haliči 400 cintorínov a pomníkov. Niektoré z nich (a takmer všetky Jurkovičove) predstavujú ozajstné architektonické skvosty.² Viac než pochybnosti vyvoláva tvrdenie vedúceho oddelenia Štátneho vojenského historického archívu v Moskve S. G. Nelipoviča, ktorý tvrdí, že: „Zvečnením pamiatky padlých (v prvej svetovej vojne – pozn. I. S.) bol venovaný veľký význam. Každý hrob ruských vojakov sa foto-

¹GORGATOV, A. V.: *Gody vojny*. Moskva 1965, s. 44.

²Vojennohistoričeskij žurnal č. 9, 1989 s. 91.

grafoval a označoval na mape terénu. Tak sa zachovali veľké albumy, ktoré teraz sa nachádzajú v ÚŠHVA.³

Na slovenskej strane Karpát sa so zriaďovaním vojenských cintorínov začalo roku 1916. Tým sa mali zaoberať osobitné komandá – K. und k. Kriegergräber azb. Kompanie Nr. 1,4,5 (ďalej Kg A Komp). Na rozdiel od svojich kolegov v Haliči, na Slovensku pomníky nebudovali, mŕtvolý vojakov vyhľadávali, exhumovali a sústredovali na vopred určenom mieste. Nad jednotlivými a spoločnými hrobmi sa umiestňovali prevažne brezové kríže, robilo sa aj skromné oplotenie. Všetky tieto práce robili vojnoví zajatci.

Práce na usporiadaní vojenských cintorínov na východnom Slovensku pokračovali aj po vzniku ČSR. Týmto sa zaoberala *Inspekce válečných hrobů pro Slovensko* v Košiciach, od roku 1922 *Ústřední inspektorát válečných hrobů*. Na *Zemskom vojenskom veliteľstve v Bratislave* existoval *referát vojnových hrobov*. Práca týchto úradov nezostávala bez povšimnutia. Stanislav Vinár z Pardubic v českom časopise Kamarádství navštívil v polovici 20. rokov bojisko v Karpatoch a o svojich dojmoch „ako listu válečných prevratových a súčasných dejů“ napísal: „Na verchovině jsou hroby padlých tím více smutné, protože jsou úplně opuštěné. Dnes ovšem již probuzí se k pietě i státné úřady, které berou tyto hřbitovy do své správy a ochrany. Na některých hřbitovech je opravdu vidět stálou péči i když komusi jednoduchost a strohost v úpravě, vypadá i na hřbitově jaksi všedně. Hroby zde jsou jeden jako druhý přísně v radě, takřka na milimetr, připomíná se tedy komando i po smrti.“⁴

Starostlivosť o vojenské hroby zanikla po vypuknutí druhej svetovej vojny. Hrôzy tejto vojny akoby vymazali z pamäti ľudí tú prvú. V Karpatoch sa objavili nové vojenské cintoríny. Cintoríny z predchádzajúcej svetovej vojny ostali zabudnuté a zanedbané. Autor si je vedomý toho, že tento príspevok neobsahuje úplnú informáciu o vojenských cintorínoch z 1. svetovej vojny na východnom Slovensku. Z jeho strany ide iba o prvý pokus sústrediť získané údaje z tejto oblasti vojenskej histórie.

Na území okresov Svidník a Stropkov ostalo po dvoch vpádoch ruských vojsk v rokoch 1914 a 1915 viac ako 60 cintorínov a pohrebísk, kde je pochovaných najmenej 6 000 vojakov. Avšak vojenské cintoríny tu vznikali ešte predtým, ako sa začali prvé boje na území Slovenska.

Počas bitky v Haliči (august – september 1914) vypukla v rakúsko-uhorskej armáde epidémia cholery. Chorých vojakov transportovali do blízkeho tylu, kde prakticky boli ponechaní napospas osudu. O tom, ako v septembri 1914 v Stropkove zomierali vojaci rakúsko-uhorskej armády podal svedectvo tunajší farár Ferencz Inczinger ml.: „Boli vyhľadovaní a podvýživení, žili na surových zemiakoch a kapustových hluboch . . . Z polí zmizli zemiaky, kukurica aj ovocie . . . Kapali ako muchy. Stropkovskí cigáni nestíhali kopat' hroby. Za týždeň ich pochovali 580 . . . Ľudia sa začali odcudzovať, najmä inteligencia. Podávanie rúk vyšlo z módy. Všetko bolo vybielené vápnom . . . Vojakov pochovávali do hromadných hrobov bez vojenských počt a ceremónii po 40 – 50 mŕtvol. Bolo to veľmi nedôstojné.“⁵

Podľa archívnych dokumentov na stropkovskom vojenskom cintoríne bolo pochovaných 1 000 vojakov (na židovskom 3).⁶ Avšak z hlásenia Okresného národného výboru vo Svidníku z roku 1975 vyplýva, že je tam pochovaných 1 228 vojakov (950 rakúsko-uhorských, 20 ruských a 258 rumunských).⁷ V 70. rokoch pri výstavbe cesty časť vojenského cintorína v Stropkove zlikvidovali. V roku 1998 dalo mesto vyhotoviť žulový kameň, ktorý bol postavený na cintoríne. Text na ňom znie: „Na tomto cintoríne sú pochovaní vojaci, obeť I. svetovej voj-

³Podrobnejšie pozri: BROH, R. – HAUPTMANN, H: Die westgalizischen Heldengräber aus den Jahren Weltkrieges 1914 – 1915. Wien 1918; DÚDA, O: Cmentarze wojenne z lat 1914 – 1918 v Beskidach. Vyd. Wierch, 1984; FRODYM, R.: Galicyjskie cmentarze wojenne, t. I. – III. Warszawa : Pruszków, 1995, 1997, 1998.

⁴Kamarádství, roč. 5, č. 4 s. 56.

⁵Felvideki Ujsag, 22. 1. 1916.

⁶VHA Trnava, f. Vojenské hroby – cintoríny (VHC), šk. 58.

⁷Archív Vojenského múzea vo Svidníku (xerokópia), nezaev.

ny a cholery v roku 1914.⁸ Existuje aj ďalší údaj. Anna Vyšehradská, dcéra stropkovského richtára Jozefa Žanonyho, v svojich spomienkach uvádza, že veliteľ a obsadeného Stropkova zasiahol ruský plukovník delostreleckým granátom v richtárovom dvore. „Pochovali ho pred kostolom s nejakým ďalším dôstojníkom,“ píše richtárova dcéra.⁹

Neďaleko Stropkova v obci Chotča sa takisto pochovávali vojaci, ktorí zomreli na cholery. Pohrebu sa zúčastnil aj spomínaný stropkovský farár F. Inczinger. V roku 1916 napísal o tom: „Vojenský kaplán mal zákaz pochovávať chorých vojakov – pozn. I. S.), aby nenakazil veliteľský zbor. Takže som 28. septembra odišiel do Chotče, aby som vykonal dôstojný pohreb ... Bol urobený veľký kríž, vysvätil som hrob a rozlúčil som mŕtvych s pozostalými s blízkymi. Odznela salva. Nakoniec mladý zástavník mal rozlúčkový prejav.“¹⁰ Cintorín v Chotči sa rozšíril na jar 1915, keď v tomto priestore prebiehali boje. Tentoraz tu prevažne pochovali ruských vojakov. V spoločnom hrobe č. 4 bolo pochovaných 40 ruských vojakov, v hrobe č. 6 ich bolo 100. Začiatkom mája 1922 z Vyškoviec do Chotče boli prenesené telesné pozostatky ďalších 10 neznámych vojakov, medzi ktorými podľa exhumačných protokolov bolo 6 Rusov. O mesiac z Vislavy doviezli ďalších 10. V exhumačnom protokole sa uvádza, že jeden z nich „dle odevu Rus, vlasy svetlé, zuby úplné zachovalé,“ a to isté druhý – „vlasy svetlé, zuby zachovalé.“ Zaujímavé, že u ďalších dvoch, ktorých identifikovali ako Maďarov, sa u prvého zaregistrovalo: „... vlasy tmavočerné, zuby chatrné“ a u druhého „vlasy žiadne, zuby špatné (chatrné).“¹¹ Podobné konštatovania len potvrdzujú ten fakt, že v Karpatoch ruská armáda stratila svoj „výkvet“ – mladých a zdravých vojakov. Dovedna bolo v Chotči pochovaných 299 mužov. V súčasnosti je tento cintorín oplotený, tráva je v lete pravidelne vykosená a označený pamätnou tabuľou.

Vo Svidníku sú dva vojenské cintoríny. V Nižnom Svidníku bolo pochovaných 437 a vo Vyšnom Svidníku 360 vojakov. Pomerne veľké vojenské cintoríny sú v Bodružale (400 vojakov) a Cernine (326). V Bodružale je 39 hrobov, v ktorých sú pochovaní neznámi vojaci rakúsko-uhorskej armády, a jeden spoločný ruský hrob. Počas exhumácie, ktorá prebiehala v roku 1922, sa zistili aj mená dvoch ruských vojakov, o čom svedčí zápis v exhumačnom protokole.¹² V Cernine posledné exhumačné práce prebiehali na jar 1930. Z vrchu Makovica (kóta 655) boli prenesené telesné pozostatky 15 vojakov a 223 vojakov bolo prenesených z vojenského cintorína na Širokej hore (kóta 574). Tým tam počet spoločných a jednotlivých hrobov vzrástol na 70. Je známe, že tam je pochovaných 30 Poliakov, 18 Rumunov, dvaja Rusi a jeden Juhoslovan. Pôvod ostatných nie je známy.

V susednej obci Jurkova Voľa nie je vojenský cintorín, ale je tam pomník s nápisom v slovenčine a v ruštine: „Na Makovici a Čiernej hore padlo 3 428 vojakov ruského a rakúskeho vojska.“ Svojpomocne ho postavili miestni občania v roku 1936 a bol obnovený v roku 1978.

V roku 1916 bol zriadený vojenský cintorín v Hunkovciach, v tom čase tam pochovali 136 rakúsko-uhorských a ruských vojakov, neskôr počet pochovaných vzrástol na 159.¹³ V súčasnej dobe tento cintorín prakticky neexistuje. Jeho značnú časť zničila voda potoka, ktorý tečie popri ňom, počas povodní v 70. a 80. rokoch.

V Medved'om bolo pochovaných 116 vojakov (58 Rusov), v Krajnej Poľane 20, medzi nimi aj 32-ročný barón kpt. Ladislav Fiath. Jeho telesné pozostatky spolu s ďalšími ôsmimi exhumovali pri miestnej pile roku 1922.¹⁴ Jeho šľachtická rodina bola zrejme chudobná, lebo nikde nie je zmienka o tom, že sa starala o hrob svojho príbuzného. Avšak existuje o tom, že

⁸Spektrum, č. 44, 7. 11. 2001, č. 44.

⁹Spomienková kronika Anny Vyšehradskej, I., s. 178, súkromný archív.

¹⁰Felvideki Ujsad, 22. 1. 1916.

¹¹VHA Trnava, f. VHC, šk. 59.

¹²Tamže.

¹³Tamže.

¹⁴Tamže.

o hrob baróna a ďalšie vojenské hroby v Krajnej Poľane za prvej ČSR sa staral miestny občan Ján Grešlík a dostával za to ročný paušál v hodnote 5 Kčs. Taký príspevok dostával vtedy každý, kto sa staral o údržbu vojenských hrobov. Napríklad v Hunkovciach to bol M. Žižák.

V 20. rokoch četníckej stanice na východnom Slovensku posielali na *Zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave – Referát vojnových hrobov* správu, ktorá mala názov „Seznam hřbitovů o počtu a druhu válečných (voj.) hrobů v obvodu hřbitovní správy při četnícké stanici“. Zďaleka sa všetky tieto formuláre nezachovali, ale napríklad četnícka stanica v Kapišovej 28. 2. 1924 ho vyplnila poctivo a z neho vyplýva, že v obciach, ktoré podliehali pod správu tejto stanice, sú vojenské pohrebiská z prvej svetovej vojny v 13 obciach. Označili ich ako nezrušiteľné a pozemky pre ne obce venovali zdarma. Ďalej v tejto správe sa uvádzajú počty pochovaných vojakov, rozmery plochy a počty hrobov. Je tam aj údaj, že na ohradenie vojenských cintorínov v týchto 13 obciach sa použilo 334 metrov ostnatého drôtu a 700 kusov drevených kolov.¹⁵

V obci Ladomirova bolo pochovaných 270 padlých vojakov do ukončenia 2. svetovej vojny a o údržbu vojenského cintorína sa starali pravoslávni mníši z tunajšieho „monastyra“. Na cintoríne je kaplnka, na ktorej je v ruštine napísané: „Russkoje vojenstvo v Českoslovakii pavšim bratiam v velikuju vojnu 1938. V god 950 letia kresčeniija Rusi. Russkij Sojuz učastnikov velikoj vojny v Prage.“ S návrhom na postavenie kaplnky prišiel generál D. P. Rogov, ktorý navštívil Ladomirovu v lete 1935. Jej autorom bol mladý architekt G. D. Zub, vymaloval ju mladý ikonopisec, študent Pražské akademie umění M. B. Rombery. Osláv sa zúčastnili vysokí cirkevní hodnostári na čele s pražským biskupom Sergijom. Prítomní boli aj zástupcovia pražských emigrantských organizácií – Ruský zväz účastníkov Veľkej vojny a Zväz ruských invalidov, ktoré zastupovali generál N. N. Šiling, gen. D. P. Rogov a plk. Čerkes. Tento cintorín sa začal obnovovať v roku 2001 za finančnej pomoci veľvyslanectva Ruskej federácie v Bratislave.

V Mlynárovciach bolo pôvodne na vojenskom cintoríne 131 hrobov, v ktorých pochovali 750 vojakov. Ten ešte v priebehu vojny zriadila K. und k. Kriegersgräber Arbeiter Komppagnie Nr. 2. V súčasnej dobe je tento cintorín veľmi zanedbaný.

V Kečkovciach v apríli 1923 sa vykonala exhumácia padlých vojakov a v roku 1936 ďalšia. Celkový počet tam pochovaných vzrástol na 59. V Rovnom poslednú exhumáciu vykonali na jar 1930. Z Hrabovčika a zo spoločného hrobu na Čiernej hore (kóta 667) vtedy preniesli 19 exhumovaných mŕtvol. Na cintoríne je dovedna 93 hrobov, v ktorých je pochovaných asi 200 vojakov¹⁶. Vo Vyšnom Mirošove bolo pochovaných 209 neznámych vojakov a jeden Rumun. Padlí vojaci boli pochovaní aj v iných obciach Svidníckeho a Stropkovského okresu: Breznica (70), Breznicka (42), Dlhoňa (24), Dubová (59), Kapišová (16), Kolbovce (142), Krajná Porúbka (39), Kurimka (90), Nižný Komárnik (14), Nižný Mirošov (24 a 6), Nižný Orlík (140?), Turany n/Ondavou (133), Vápeník (16), Bukovce (20?), Vyšný Mirošov (najmenej 170), Vyšná Pisaná (20), Vyšný Orlík (82 a 164), Příkra (23 a 3), Tisinec (40?), Soľník (30?).¹⁷ V bývalom Giraltovsom okrese bolo zriadených spolu 26 vojenských cintorínov a pohrebísk, kde je pochovaných viac ako 450 vojakov. Za prvej svetovej vojny sa boje odohrali len v severnej časti okresu. Línia frontu bola pri Radome, a práve tam sa nachádzajú štyri cintoríny – v obci jeden (38 padlých) a v okolitých lesoch ďalšie tri (84, 66 a 57 padlých vojakov).

¹⁵Tamže.

HARBULOVÁ, E.: Ladomirova – konfesionálne stredisko ruskej emigrácie na Slovensku. In: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918 – 1945. Sborník studií 3. Praha : Univerzita Karlova, 1995, s. 60.

¹⁶Tamže.

¹⁷Okrem toho aj v ďalších obciach Svidníckeho i Stropkovského okresu sú jednotlivé pohrebiská vojakov padlých v 1. svetovej vojne: Dobroslava (2), Gribov (4), Havranec (10), Korejovce (5), Kožuchovce (3), Krajne Čierne (6), Kružlová (5), Miroľa (6), Niž. Pisaná (4), Potôčky (9), Pstrinna (2), Korunková (2), Roztoky (5?), Svidníčka (4), Šarbov (12).

V Beňadikovciach na jednom cintoríne bolo pochovaných 14 a na druhom 9, v Kučine 10. V Šarišskom Štiavniku je 17 hrobov, v ktorých bolo pochovaných 19 vojakov, z toho 10 ruských, 3 rakúsko-uhorskí vojaci a v ostatných hroboch sú neznáme vojenské osoby – ako to v roku 1929 poznamenal veliteľ četníckej stanice v Kurimke Š. Jungmann a zároveň uviedol, že v Šarišskom Štiavniku medzi pochovanými sa nachádza aj ruský plukovník V. Robakov.¹⁸ V súčasnosti sa na cintoríne zachoval iba jeden náhrobný kameň, ktorý roku 1928 postavila rodina padlého českého vojaka z Mostu.

V samotných Giraltovcích bolo pochovaných 64 vojakov rôznych národností. Nepadli v boji, zomreli na následky zranení. V giraltovskej kronike o období prvej svetovej vojny je okrem iného napísané: „V školských budovách bola zriadená dočasná nemocnica. Zranení vojaci denne prichádzali z bojiska do nemocnice. Viacerí z nich tu aj zomierali a pochovaní sú aj v starom cintoríne. Ich štyri hroby sú v peknom rade ošetrené a živým plotom ohradené.“¹⁹ Pozornosť púta aj giraltovský pomník z prvej svetovej vojny (kamenná plastika ležiaceho leva), na ktorom je nápis v maďarčine: „V svetovej vojne za vlasť krv prelievali. Hrdinským synom za vyhnanie nepriateľských vojsk ako prejav vďaky postavili občania giraltovského okresu.“ Ostáva záhadou, ako sa zachránil v priebehu toľkých rokov.

V susednom Bardejovskom okrese je vyše 30 vojenských cintorínov a pohrebísk, v ktorých bolo pochovaných viac ako 2 tisíc vojakov. V samotnom Bardejove je na piatich miestach pochovaných 138 vojakov. Na cintoríne U svätej Anny 35, na evanjelickom cintoríne 13, na cintoríne Kalvária 10, na cintoríne U svätého Jakuba 50 a na cintoríne U svätého Michala 5.²⁰ Sú známe aj niektoré podrobnosti. Napríklad B. Krpelec uvádza: „Pri prestrelkách za príchodu Rusov do Bardejova pri cintoríne sv. Jakuba padol jeden poručík z haličských domobrancov pešieho pluku 111 menom Antonius Popjola. Poliak je v tomto cintoríne pochovaný.“²¹ V Becherove bolo pochovaných 111 vojakov, z toho 34 ruských, v Hažline 83 (20 ruských). Tento cintorín zriadilo pohrebné komando Nr. 1. V Komloši bolo pochovaných 53 vojakov, v Mikulášovej 173 (zachoval sa zoznam 64 pochovaných vojakov). V Nižnej Polianke sú dva vojenské cintoríny, v prvom bolo pochovaných 384 vojakov. Tento cintorín rekonštruovali roku 2002 príslušníci Bundeswehru (182. tankový prápor z Bad Segebergu a 51. letka „Immelmann“ – KROPP). Na druhom cintoríne, ktorý sa nachádza pri ceste z Varadky do Nižnej Polianky, všetkých 190 vojakov pochovali v jednom spoločnom hrobe.

Vo Vyšnej Polianke bolo pochovaných 226 vojakov.²² V obecnej kronike je o tom zápis: „V lete 1916 zajatým ruským vojakom bolo prikázané vykopať mŕtvolu v tunajšom „chotári“ a pochovali ich na vojenskom cintoríne, ktorý sa nachádza blízko cerkvi. Vojaci to robili holými rukami, to čo našli pri zosnulých zobrali, počet padlých nikto povedať nemôže.“²³

V Stebníku sa taktiež nachádza vojenský cintorín, na ktorom je pochovaných 189 vojakov. Na konci vojny a po nej tento priestor stále upútal pozornosť, zvlášť v Česku, pretože práve tam sa počas karpatskej ofenzívy ruských vojsk odohrala zaujímavá udalosť, ktorá mala veľký ohlas v rakúsko-uhorskej armáde. Vtedy, 3. apríla 1915, na stranu Rusov prešiel takmer celý 28. peší pluk „pražských detí“. V júli 1918 veliteľstvo náhradného práporu 28. pluku vyslalo nadporučika v zálohe Antonína Opravila, ktorý 23. 7. 1918 hlásil, že na bojiskách ešte stále okrem munície a častí rovnošiat možno nájsť nepochované mŕtvolu. „Na pravom krídle tehdejší 1/28 setniny leželi dve nepochované mŕtvolu. Z jedné zbyla jen kostra posetá mouchami . . . Vedle stál kríž s maďarským nápisem „sajat“ (náš vlastný vojak).“²⁴ V svojej písom-

¹⁸VHA Tmava, f. VHC, r. 12.

¹⁹ŠOKA Bardejov, Kronika Giraltoviec, nezaev., s. 6.

²⁰VHA Tmava, f. VHC, šk. 7.

²¹KRPELEC, B.: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov 1935, s. 113.

²²VHA Tmava, f. VHC, šk. 7.

²³Kronika obce Vyšná Polianka. Archív obecného úradu, s. 24.

²⁴Citované podľa: KUNZ, J.: Tajnosti rakouského generálneho štábu. Praha 1931, s. 111.

nej správe A. Opravil ďalej hlásil: „Na ceste z Zborova (Zboró) do Stebníku (Esztebník), asi 1200 krokov od Stebníku leží na úpätí vrchu Pavlovica (Kóta 630) . . . hřbitov se 130 válečnými hroby. V jednotlivých hrobech je pochováno po 3 – 4 nebožtícih. Na bílych krúžích jsou jen čísla. Na cestě z Stebníku do Dvorce Huczisko a do Stebník – Huty je asi 12 bílych křížů bez nápisu, od kóty 748 na svahu cesty do Blechnarky je válečný hřbitov s 30 hroby. Z těch je 17 rakouských a 13 ruských. Leží v nich 101 rakouských mrtvých a 115 padlých Rusů.“²⁵ Od miestnych obyvateľov sa npor. Opravil vtedy dozvedel, že v roku 1916 týchto vojakov pochováli ruskí a talianski zajatci. „Mnoho mrtvol, které již byli v rozkladu, byla na místech, kde právě leželi v lese, pochovaná. Týto hroby jsou bez kříže a bez nápisu.“²⁶ V Hertníku je ďalší vojenský cintorín, na ktorom v piatich hrobech sú pochovaní 9 vojaci (medzi nimi je jeden Rus a štyria Česi).²⁷ Avšak B. Krpelec uvádza, že v tejto obci Rusi „mali s maďarskou predstrážou zrážku, pri ktorej pri Hertníckej stanici padli 3 kozáci a boli tam aj pochovaní“.²⁸

Čo sa týka Bardejovského okresu, treba spomenúť ešte štyri vojenské cintoríny: v Nižnej Raslavici (47 vojakov), v Andrejovej (32), Smilne (127) a v Zborove (136).²⁹ V tejto obci v roku 1990 bol vojenský cintorín obnovený a 26. 2. 1991 aj vysvätený.³⁰ Dodnes v centre Zborova stojí tiež pomník postavený v roku 1929 na počesť padlého čs. družníka Jána Šípka. Nápis na ňom znie: „Na památku vítězného vstupu České družiny na půdu Československa v době světové války v únoru 1915. Památce Jána Šípka, dobrovolce II. roty 1. pluku.“

Začiatkom septembra 1932 v Bardejovských Kúpeľoch bol odhalený pamätník padlým ruským vojakom. V predvečer jeho odhalenia G. Medvecký v novinách Slovenský Východ napísal: „Pri Zborove, Humennom, Medzilaborciach hrmeli delá, hrnčali strojně pušky, padali ruskí vojaci, padali Česi a Slováci, ktorí prišli na pomoc Rusom. Ruské hroby v celom Šariši a Zemplíne snívajú tragický sen. To sú cintoríny cti, tam sú „geroži,“ ktorí padli v čestnom boji. Tieto priestory boli zbrodené čistou ruskou krvou za slovanskú vec. A ako to všetko dopadlo! V tých mohylách leží mnoho dobrých ruských vojakov. Tých, v ktorých sa verilo, tých, ktorých vpád až na okraj nížiny vedúcej k Pešti, vyvolal toľko radosti. Bardejovský pomník padlým Rusom bude svedčiť o tom, že sme si aj my uctili pamiatku padlých v čestnom boji.“³¹

Myšlienka postaviť pomník padlým ruským vojakom vznikla v roku 1928 a jej iniciátormi boli predstavitelia východoslovenskej inteligencie, najmä Dr. Medvecký, Dr. Očenašek, Dr. Mutňanský a Dr. Mydlík. Neskôr sa tejto myšlienky ujal Ruský krúžok v Košiciach na čele s jeho predsedníčkou Dr. Stuhlikovou, ktorý za prispenia verejnosti uvedený návrh uskutočnil. Na slávnostné odhalenie (pozaný bol aj prezident republiky T. G. Masaryk, ale ten sa ospravedlnil a poďakoval „za láskavé pozvaní s přáním zdáru Vaše slávnosti“) prišli zástupy ľudí z okolitých dedín, protektor, zemský veliteľ arm. generál Jozef Šnejdárka a okresný náčelník z Bardejova Vološinovič, starosta mesta kanoník Gejza Žobrácya a mnohí iní.³²

V týchto rokoch boli aj iné pokusy o zachovanie pamiatky padlých vojakov. Začiatkom roku 1928 v Prahe vznikla Jednota (Bratstvo) za účelom pochovávanía pravoslávnych ruských

²⁵Tamže.

²⁶Tamže.

²⁷Archív VHA Trnava, f. VHC, šk. 7.

²⁸KRPELEC, ref 21, s. 111.

²⁹V ďalších obciach okresu sú taktiež menšie cintoríny a pohrebiská z 1. svetovej vojny: Bardejovská Nová Ves (8), Bartošovce (2), Beloveža (3), Dubinné (8), Chmeľov (2), Čarno I. (8), II. (37), Hažlín (83), Kľušov (31), Komarov (7), Komloš (53), Kožany (5), Kurima (22), Lascov (7), Luhačovice (3), Marhaň (3), Okružle (10), Poliakovce (3), Raslavice (47), Soboš (7), Štefurov (4), Šapinec (2), Šiba (6), Vyš. Tvarožec (4). V ôsmich obciach okresu po jednom.

³⁰Iniciátorom tejto myšlienky bol miestny rímskokatolícky farár Kamil Jankech. In: Slovenský východ, 5. 3. 1991.

³¹Slovenský východ, 4. 9. 1932.

³²Šariš, 10. 9. 1932. Tu treba dodať, že pamätník je dielom akad. sochára Vávru z Hožíc a stál 20 tisíc korún. Jeho dominantu tvorí postava ruského vojaka prebodnutého bodákom nasadeným na pušku. Na čelnej strane je nápis v staroslovenčine: „Duši svej obetovan za druhý sva.“

občanov, ochrany a udržiavania ich hrobov v Československu. Predsedníčkou tohto spolku sa stala N. Kramářová (manželka predsedu čs. vlády, pôvodom Ruska), tajomníkom Ing. A. Mierkovič. „Bratstvo“ v svojich dokumentoch, ktoré sa tlačili v Ladomírovej, písali: „Karpatské hory sú súvislým cintorínom verných svojmu dlhu ruských synov, ktorí odovzdali život za svoju vlasť. Nepreniknuteľné lesy, výšiny a polia Karpatské ukryli ich zabudnuté kosti. Koľko krížov, koľko hrobov, koľko vôbec nepohrebených našich ruských vojakov tu navždy odpočíva!“³³ Ministerstvo vnútra ČSR 8. 10. 1928 povolilo „Bratstvu“ realizovať finančnú zbierku na výstavbu chrámov, kaplniek a na usporiadanie hrobov padlých ruských vojakov. Boli určení zberatelia dobročinných príspevkov a z ich správ vyplýva, že Stakčínsky výbor „Bratstva“ vybral 5 x 30 korún, 10 halierov, Medzilaborecko-Telepovecký výbor vyzbieral v roku 1928 15 911 korún, 80 halierov. Ladomírsky výbor vyzbieral 5 306 korún. Zatiaľ nie sú známe údaje o tom, kam vyzbierané finančné prostriedky smerovali.³⁴ Vo Vranovskom okrese, na území ktorého boje prakticky neprebíhali, viac ako 600 vojakov bolo pochovaných na 13 miestach. Zomreli následkom zranení, chorôb, medzi nimi boli aj zajatci. V samotnom Vranove bolo pochovaných 246 vojakov, mená 232 sú známe. Taktiež je známe, že medzi nimi bolo 36 Čechov a Slovákov, 4 Taliani, 67 Maďarov, 19 Poliakov, 25 Juhoslovanov ...³⁵ Okrem toho na židovskom cintoríne bolo pochovaných ďalších 6 vojakov.

V Dobrej n/Ondavou boli na obecnom cintoríne pochovaní 17 a na židovskom 2 vojaci. Veľký vojenský cintorín je v Černom, kde je pochovaných 331 vojakov, mená 284 z nich sú známe.³⁶ V blízkom tyle rakúsko-uhorskej armády sa nachádzali aj Michalovce. Na tunajšom cintoríne bolo pochovaných asi 252 vojakov, v Strážskom 22.³⁷

Avšak najväčší vojenský cintorín z 1. svetovej vojny bol zriadený v Košiciach, ležiacich mimo pásma bojovej činnosti, ale boli najväčším mestom, ktoré sa nachádzalo v jeho bezprostrednej blízkosti. Pochovali tam 6 421 príslušníkov bojujúcich armád. Podľa národností sa rozdeľovali takto: Čechov a Slovákov 1 406, Juhoslovanov 656, Maďarov 1 131, Rumunov 1 033, Rusov 505, Talianov 152, Nemcov 22, Lotyšov 11, Poliakov 561, Rakúšanov 419, Litovec 1, Turkov 3 a neznámych 521.³⁸ Väčšina z nich zomrela v priebehu trvania celej vojny v posádkovej nemocnici následkom zranení, chorôb, v niektorých prípadoch aj samovrážd.³⁹ V Prešove boli zriadené dva vojenské tzv. epidemické cintoríny (673 a 19 pochovaných vojakov)⁴⁰ a taktiež vojenský cintorín z 1. svetovej vojny pri rímskokatolíckom kostole.⁴¹

Na území Humenského okresu nebola zaznamenaná značná bojová činnosť, okrem neočakávaného a neslávného vpádu 48. divízie generála L. G. Kornilova koncom novembra 1914. Preto v 20. rokoch po vzniku ČSR bolo zaregistrovaných iba 6 vojenských cintorínov a pohrebísk. V samotnom Humennom sú dva cintoríny. Na jednom je pochovaných 804 vojakov (408 jednotlivých hrobov, v 58 hrobách boli pochovaní po 2 vojaci, ostatné hroby sú masové). Boli to vojaci rôznych národností, ktorí padli v boji alebo zomreli následkom zranení v rokoch 1914 – 1915. Tento cintorín vybudovali v priebehu vojny príslušníci Kg A Comp Nr. 5. Tieto údaje pochádzajú z hlásenia posádkového veliteľstva v Humennom (dátum nie je uvedený), avšak to isté veliteľstvo v hlásení z 29. 4. 1924 uvádza iný počet pochovaných – 1 248

³³Dokumenty „Bratstva“. Súkromný archív doc. A. Kováča, CSc. (Prešov).

³⁴Okrem toho mali byť postavené dva chrámy – pamätníky v Medzilaborciach a Užhorode. V Medzilaborciach bol už postavený po roku 1945 a bol venovaný obetiam 1. a 2. svetovej vojny. (Pozri: Prjaševščina. In: Istoriko-Literaturnyj zbornik. Praga 1948, s. 43-45.

³⁵VHA Tmava, f. VHC, šk. 72.

³⁶Vojenské pohrebiská sú aj v ďalších obciach okresu: Sečovská Polianka (8 vojakov), Tovarné (9 vojakov), Žalobín (3), Matášovce (2), Sačurov (3), Slovenská Kajňa (3).

³⁷VHA Tmava, f. VHC, šk. 41.

³⁸Tamže, šk. 30.

³⁹Tamže, šk. 33 a 35 a.

⁴⁰Tamže, šk. 51.

⁴¹Tamže, šk. 52.

(33 Čechov a Slovákov, 9 Talianov, 24 Maďarov, 22 Poliakov, 2 Rakúšania, 23 Rumunov, 51 Rusov, 50 Juhoslovanov, 1034 neznámych vojakov).⁴² Na ďalšom humenskom vojenskom cintoríne bolo pochovaných 103 vojakov. Boli zajatcami a zomreli v táboroch následkom chorôb v rokoch 1916 – 1918. Mená 53 Rusov a 50 Juhoslovanov sú známe.⁴³ V Humenskej kronike sa uvádza: „Nemocní vojaci ležali pod širým nebom na dvoroch a umierali bez dostatočného lekárskeho ošetrovania a boli väčšinou pochovaní v spoločných hrobách. Tieto hroby smutné dokumenty na zúriacu vojnu sú zriadené čiastočne na vojenskom cintoríne na strane Kalvárie, jednak na zarastených stranách vrchu Jokula.“⁴⁴

V Jankovciach na obecnom cintoríne pri kostole bolo pochovaných 16 vojakov (2 ruskí zajatci, ostatní boli vojakmi c. a k. armády, ktorí zomreli v poľnej nemocnici č. 1/7 v Jankovciach. V Kamenici n/Cirochou bolo pochovaných 112 prevažne neznámych vojakov. V Koškovciach bolo pochovaných 115 vojakov, ruských hrobov je asi 5, nemeckých 5, ostatné sú rakúsko-uhorské. Vo Vyšnom Hrušove bolo pochovaných 12 rakúsko-uhorských vojakov.⁴⁵

Najviac vojakov bolo pochovaných na území okresu Medzilaborce. Tam sa nachádza viac ako 40 cintorínov a pohrebísk, kde večným odpočinkom odpočívajú okolo 15 000 vojakov. O tom, ako tam vyzeral terén po odchode Rusov podal svedectvo klasik českej a svetovej literatúry Jaroslav Hašek: „Vlak jel pomalu po čerstvě zbudovaných násypch, takže celý batalión mohl důkladně vnímat a ochutnávat válečné radosti při pohledu na vojenské hřbitovy s bílými kříži, které se dělali na planinkách i na svahu spustošených strání . . . Nemci od Kašperských Hor, které sedeli v zadních vagónech a ešte v Milovicích na stanici hulákali při výjazdu „Wann ich kumm, wann ich wieda kumm“ . . . od Humenného silně stíchli, poněvadž nahlíželi, že mnozí z těch jeichž čepice jsou na hrobech, spívali totež o tom, jak to bude pěkně a se opět vrátí až zůstane pořád doma se svou milou.“⁴⁶ Na cintoríne v Radvani n/Laborcom, cez ktorú prechádzal J. Hašek, bolo pochovaných 24 nemeckých vojakov, 4 neznámymi ruskí vojaci, ostatní rakúsko-uhorskí. Dovedna 41 osôb. Do dnešného dňa sa zachoval jeden náhrobný kameň: „*Kriegs Freiwilliger Gottfried Kruse. Stralsund. Primaner der Ober – Realischeule. Inf. Reg. Nr. 140, gef. 19 April 1915. 19. Jahr.*“ Na oprave tohto cintorína v roku 2000 sa podieľali nemeckí študenti z Baden Würtenbergu.⁴⁷ Pri Radvani n/Laborcom medzi kótami 420 a 463 sa nachádza ďalší vojenský cintorín, kde sú pochovaní v štyroch spoločných hrobách 175 prevažne rakúsko-uhorskí vojaci z 27. a 29. pešieho pluku.

Urputné boje počas prvej svetovej vojny sa konali v priestore Krásneho Brodu. Tam sa nachádzal dôležitý oporný bod – Kláštor „Monastyr“ Baziliánov. Ten bol obsadený Rusmi začiatkom februára 1915, ale 19. februára ho znovu mali vo svojich rukách rakúsko-uhorskí vojaci. Kláštor bol zničený následkom delostreleckej paľby a silného požiaru. Straty na obidvoch stranách boli veľké, často dochádzalo aj k boju na bodáky. Len 3. prápor mjr. Schreibera (6. pluk 21. divízie domobrany) vtedy stratil dvoch dôstojníkov a 9 vojakov (boli zabití), 1 dôstojník a 45 vojakov bolo zranených.⁴⁸ Dnes už len ruiny veže a vojenský cintorín, na ktorom je pochovaných 1 006 vojakov, pripomínajú to, čo sa tu odohralo v zime 1915.

⁴²Tamže, š. 193.

⁴³Tamže.

⁴⁴ŠOKA Humenné, Kronika mesta Humenné, nezaev., s. 54.

⁴⁵VHA Trnava, f. VHC, š. 193.

⁴⁶HAŠEK, J.: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Praha 1980, sv. 3 – 4, s. 176.

⁴⁷Za posledné roky sa vyskytli aj negatívne prípady. Totiž zistilo sa, že na východnom Slovensku skupiny osôb z Českej republiky a Poľskej republiky násilne odkryli viaceré vojnové hroby s úmyslom získať vojnové insígnie alebo iné vojnové predmety. Táto skutočnosť prinútila Ministerstvo vnútra SR 25. 2. 2002 upozorniť všetky okresné úrady, úrady samosprávnych krajov, Združenia miest a obcí Slovenska, Úniu miest Slovenska, aby sa usilovali predísť „akémukoľvek neoprávnenému konaniu a zásahom na vojenských cintorínoch a hrobách“. Pritom „je potrebné bezodkladne zamedziť a zo strany kompetentných orgánov využiť na to všetky dostupné prostriedky a možnosti, vrátane spolupráce s políciou.“

⁴⁸WAGNER, R.: Geschichte des ehemaligen Schützenregimentes (Eger), Nr. 6. Karlsbad 1932, s. 121.

V okolí Krásneho Brodu sa nachádzajú ešte dva vojenské cintoríny, na ktorých je pochovaných 273 a 692 vojakov z nepriateľených armád. Ten posledný sa nachádza na kóte 496. V 9 spoločných hroboch je pochovaných 80 rakúsko-uhorských a 612 ruských vojakov.⁴⁹

V Medzilaborciach je päť vojenských cintorínov. Jeden z nich sa nachádza na pozemku M. Moškoviča – 41 hrobov (188 vojakov). Je tam aj pomník tzv. „delo“. Na pozemku Schönfelda bolo pochovaných 33 vojakov v štrnástich hroboch. Na ďalšom cintoríne je pochovaných 1 692 vojakov v 116 hroboch, na ďalšom 100. Na občianskom cintoríne je pochovaných 30 prevažne ruských vojakov. „Inak stále zostávame dlžníkmi predčasne padlým vojakom a nezmyselným obetiam prvej svetovej vojny,“ napísal svojho času autor brožúry o Medzilaborciach.⁵⁰ Ďalšou pamiatkou na prvú svetovú vojnu v Medzilaborciach je pomník Českej družine a jej padlým príslušníkom Jozefovi Vítovi a Janovi Smaržanikovi. Pomník bol postavený na podnet Klubu starodružiníkov a miestnej Jednoty legionárskej. Odhalený bol 7. 7. 1929. Desiatnik Smaržaňuk bol zabitý bombou z aeroplánu v Medzilaborciach. V neďalekej Palote padol aj ďalší družiník Antonín Zamrazil. Tam bol aj pochovaný.

Pozornosť upútávajú aj 3 vojenské cintoríny, ktoré sa nachádzajú nad obcou Čertižné, priamo na slovensko-poľskej hranici. Na kóte 742 bol cintorín vybudovaný po exhumácii v roku 1922 (30 vojakov). Na vrchu 789 bolo pochovaných 42 rakúskych a ruských vojakov po exhumácii 22. 6. 1922. Ďalší cintorín je na kóte 720, kde bolo dovedna pochovaných približne 50 vojakov. V Čertižnom na obecnom cintoríne je pochovaných viac ako 80 vojakov. V roku 1937 boli na tomto cintoríne pochovaní ďalší 3 rakúsko-uhorskí vojaci.

V Čabinách sú dva vojenské cintoríny – 480 a asi 880 padlých vojakov, medzi ktorými sú aj Nemci.⁵¹ Posledná exhumácia bola vykonaná v roku 1924. Medzi Čertižným a Haburou je na obecnom cintoríne pochovaných 81 vojakov.

Najväčší cintorín sa nachádza v Čabalovciach – 6 738 padlých vojakov. Po exhumácii boli na tento cintorín z kóty 640 (Kobyła) prenesené telesné pozostatky 418 vojakov, z kóty 600 a 628 a z vojenského cintorína nachádzajúceho sa pred vrchmi Kudrovec asi 2 688.⁵² Medzi nimi boli aj Nemci.

Na kóte 600 pri Výrave sa nachádza vojenský cintorín, na ktorom je pochovaných 636 vojakov. Bol zriadený v roku 1916. Mená rakúsko-uhorských, ruských vojakov, ktorí sú tam pochovaní, nie sú známe. V okolí Zbudskej Belej sa nachádzajú štyri vojenské cintoríny. Na jednom z nich je pochovaných v jednotlivých hroboch 24 vojakov, medzi nimi 14 Nemcov, na ďalšom 76, na treťom 37 (12 Rusov) po exhumácii v roku 1917. Celkový počet pochovaných na štvrtom cintoríne nie je známy, avšak existuje údaj, že je tam pochovaných 205 Rusov, 14 Nemcov, taktiež je známe, že je tam pochovaný poručík Karel Doležal.⁵³

Ďalšie vojenské cintoríny sú v obciach Vyšná Oľka (53), Ruská Poruba (15), Závada (32), Varechovce (15), Pravcovce (46), Ruské (14), Zvala (288 v 48 spoločných hroboch), Havaj (68, z nich asi 45 Rusov), Kalinov (264). V lokalite tejto obce sa exhumácie realizovali v marci 1917. Práce sa vykonali veľmi precízne, bolo urobených 22 nákresov v teréne. Ku každému padlému vojakovi bol vypísaný exhumačný protokol.⁵⁴ Vo Vydrani na vojenskom cintoríne je pochovaných 205 vojakov, z ktorých 105 je Rusov, jeden hrob je nemecký. Na židovskom cintoríne vo Vydrani je pochovaných jedenásť vojakov.⁵⁵ V Sukove na vo-

⁴⁹VHA Tmava, f. VHC, šk. 42.

⁵⁰KOVÁČ, A.: Medzilaborce. Medzilaborce : Mestský úrad, b. r., s. 26. V lete 2002 na oprave jedného z vojenských cintorínov pracovala mládežnícka skupina Kriegsgräberfart Carl Zeiss z Nemecka.

⁵¹VHA Tmava, f. VHC, šk. 42.

⁵²Tamže.

⁵³Tamže.

⁵⁴Tamže.

⁵⁵Okrem toho padlí vojaci boli pochovaní v obciach: Miková (7), Ruská Kajňa (2), Veľká Driečná (6), Bystrá (9), Vyšná Vladiča (8), jeden z nich ruský zajatec Petr Obočenko, 28-ročný, zomrel v roku 1918 na „spanielku,“ Miková (I – 18, II – 7).

jenskom cintoríne bolo pochovaných 180 vojakov, v Malých Staškovciach 13, v Mikovej 14 a 7, v Ňagove 102, Nižnej Oľke 54, Nižnom Vladiči 12, v Repejove 899, v Rokytovciach 90, v Roškovciach 71 (z nich 51 neznámych ruských vojakov), v Palote 151. V tejto obci bol cintorín zriadený v roku 1917. V roku 1926 bol doplnený a zrekonštruovaný. Mŕtvolu maďarského vojaka Istvana Bogára bola nájdená až v roku 1937 v lese na hranici pri hraničnom stĺpe číslo 64.

V okrese Snina mimoriadnu pozornosť vzbudzuje vojenský cintorín na hore Predný Hodošík (kóta 851, ľudovo Kozilaty, Kočavata), ktorá sa nachádza v okolí obce Veľká Poľana. Tam bolo pochovaných 340 vojakov. Ešte dlho po vojne miestni obyvatelia spomínali na boje na tejto hore: „Keď bola prvá svetová vojna, v Kučelati zabilo veľa Rusov. Keď ste sa išli pozrieť, videli ste nohy a kosti na bukoch. Potom ich zbierali vojaci a kládli nie jeden po druhom, ale po desiatich do jednej jamy. Keď ich pochovali, na hroby im dali kríže. Potom nastala republika a jeden človek to dal do poriadku. Mŕtvych, ktorí boli v dedine, pochovali na náš cintorín. Tam ich chovali zvlášť a ohradili drevenými kôlmi s drôtom. A keď bol pochovaný dôstojník, na hrob mu urobili kríž z munície, zvarili a krížok bol urobený. Na vojakov dávali obyčajné kríže.“⁵⁶

Na cintoríne vo Veľkej Poľane bolo dovedna pochovaných 340 vojakov a roku 1934 boli prenesené do krypty pod pravoslávny chrám v Osadnom (Telepovce), v Pčolinnom 35. Z poznámok situačnej mapky tejto obce, ktoré sú datované 21.12.1920, je vidieť, že cintorín je ohradený brezovým plotom. Veliteľ četníckej stanice Procházka však navrhoval, aby miestni obyvatelia Michal Krasár a Peter Potocký „ktorí sa k tomu hodia a od dreva práci rozumia,“ dali plot do poriadku, pretože „chodil tam dobytok“.

V obci Dara pri kostole bolo pochovaných 30 vojakov, v Kolbasove 33, v Kolonici tiež 33, v Ladomírove 19, v Ostrožnici 84, v Príslope 81, v Runine 90. Svoju históriu mal aj vojenský cintorín v obci Ruské. Do roku 1921 tam boli tri hroby. V roku 1922 sa začalo s exhumáciou a premiestňovaním z okolitých lesov mŕtvol ďalších vojakov, čo vyvolalo negatívnu reakciu obecného úradu: „Vo usnesení obecného úradu v obci Ruské nemohlo byť väčšie miesto na obecných hřbitově pro exhumované vojíny, padlé v rakusko-uhorskej válce, poskytnuté.“ Dokument je overený okrúhrou pečiatkou a podpísaný richtárom starostom Vasil'om Kimákom. Exhumácia sa však predsa len konala a celkový počet pochovaných vzrástol na 100. V súčasnej dobe v tejto obci už cintorín neexistuje.⁵⁷

V obci Ruský Potok bolo pochovaných 37 vojakov, v Smolníku 124, v Stakčíne 959. Väčší počet pochovaných v Stakčíne sa vysvetľuje tým, že po odchode Rusov koncom novembra 1914 tam v krytých priestoroch parnej pily bola zriadená vojenská nemocnica. „Na jar roku 1915 obec bola postihnutá epidémiou cholery, následkom ktorej v nemocnici zomrel veľký počet zranených vojakov,“ píše sa v publikácii o Stakčíne.⁵⁸ Po ústupe Rusov v máji 1915 bol v obci zriadený zajatecký tábor. V jeho blízkosti sa nachádza ďalší vojenský cintorín, v ktorom sú uložené ostatky 116 vojakov prenesených v roku 1986 z dnes už zaplavenej Stariny. Keď v tejto vodnej nádrži občas opadne voda, vidieť pamätník, ktorý tam ostal. V obci Topoľa je pochovaných 240 vojakov, v Ubli 41, v Uličí 71, medzi nimi aj Rusi. V roku 1920 farský úrad v Uličí vystavil potvrdenie, z ktorého vyplýva, že „pres ruské vojíny, resp. príslušníky na ral. hřbitově v Uličí pochované, žádných zoznamu nemá, poněvadž je pochovával neznámy knez, který všechny zápisky vzal sebou a proto též nemohou být úmrtní listy vystaveny“. Dokument je overený nečitateľným podpisom a pečiatkou farského úradu v maďarčine.⁵⁹

⁵⁶Magnetofónové nahrávky obyvateľov Starinskej doliny z roku 1976. In: Naukový zborník muzeju ukrajinskej kultury, nr. 9, kn. 2. Prjašiv 1979, s. 568.

⁵⁷VHA Trnava, f. VHC, šk. 56.

⁵⁸TEREK, Š.: Príslupský Ján. Stakčín : Okresné vlastivedné múzeum Humenné, MNV Stakčín, 1969, s. 15.

⁵⁹VHA, f. VHC, šk. 56.

V obci Osadné, nad kryptou pod pravoslávny chrámom, je umiestnená tabuľa s nápisom v češtine a starosloviencine: „Zde v Panu odpočívá 1 025 vojinů padlých ve světové válce 1914 – 1915. Známých podle jmen 23, neznámých 1 002. Čest budiž jejich památce.“ Krypta vznikla roku 1926, kam z okolia obce boli prenesené telesné pozostatky padlých vojakov. V roku 1933 boli dovezené pozostatky ďalších 94 vojakov. Na jeseň 1934 sa prevádzala ďalšia exhumácia. Ďalší cintorín v tejto obci sa nachádza pri gréckokatolíckom kostole, kde je pochovaných 1 473 vojakov, v obci Zboj 203 vojakov, z ktorých 197 je neznámých Rusov.⁶⁰

Existuje údaj, že aj v Svetliciach sa nachádza vojenských cintorín z prvej svetovej vojny. Ten bol umiestnený juhovýchodne od starého obecného cintorína, do ktorého mŕtve telá vojakov pochovávali talianski zajatci. Miesto pre cintorín bolo vyvlastnené z vojenského cintorína v roku 1917. Prvými strážcami boli Peter a Vasil Pinka. Až do druhej svetovej vojny sa cintorín udržiaval v náležitom poriadku.⁶¹

Na záver treba vyjadriť presvedčenie, že táto téma zaujala aj ďalších bádateľov, ktorí pomôžu zaplniť medzeru, ktorá existuje v slovenskej historiografii.

⁶⁰Tamže.

⁶¹Svetlice 1492 – 1992. Svetlice : Obecný úrad, 1994, s. 11.

**ZOZNAM MIEST A OBCÍ,
V KTORÝCH SA NACHÁDZAJÚ VOJENSKÉ CINTORÍNY
A POHREBISKÁ
Z 1. SVETOVEJ VOJNY (FRONTOVÉ PÁSMO)**

P. Č.	LOKALITA	OKRES	POČET POCHOVANÝCH	POČET HROBOV
1.	Krásny Brod I.	Medzilaborce	273	50
2.	Krásny Brod II.	Medzilaborce	1006	95
3.	Krásny Brod III.	Medzilaborce	692	?
4.	Makovce I.	Medzilaborce	18	10
5.	Makovce II.	Medzilaborce	7	?
6.	Malé Staškovce	Medzilaborce	13	13
7.	Sukov	Medzilaborce	180	62
8.	Miková I.	Medzilaborce	14	9
9.	Miková II.	Medzilaborce	7	7
10.	Ňagov	Medzilaborce	102	2 (?)
11.	Nižná Oľka	Medzilaborce	54	18
12.	Nižná Vladiča	Medzilaborce	12	6 (?)
13.	Palota	Medzilaborce	151	28
14.	Repejov	Medzilaborce	899	29
15.	Rokytovce	Medzilaborce	90	13
16.	Roškovce	Medzilaborce	71	?
17.	Ruská Kajňa	Medzilaborce	2	?
18.	Ruská Poruba	Medzilaborce	15	?
19.	Čabalovce	Medzilaborce	6738	39
20.	Medzilaborce I.	Medzilaborce	188	93 (?)
21.	Medzilaborce II.	Medzilaborce	319	34 (?)
22.	Medzilaborce III.	Medzilaborce	33	14
23.	Medzilaborce IV.	Medzilaborce	30	16
24.	Medzilaborce V.	Medzilaborce	100	36
25.	Vyšná Oľka	Medzilaborce	53	30
26.	Vrava	Medzilaborce	636	20
27.	Zbudská Bela I.	Medzilaborce	24	24
28.	Zbudská Bela II.	Medzilaborce	76	24
29.	Zbudská Bela III.	Medzilaborce	205	?
30.	Zbudská Bela IV.	Medzilaborce	37	13
31.	Vyšná Radvaň I.	Medzilaborce	41	41
32.	Vyšná Radvaň II.	Medzilaborce	175	?
33.	Vyšná Vladiča	Medzilaborce	8	?
34.	Bystrá	Medzilaborce	9	?

35.	Varechovce	Medzilaborce	15	4
36.	Veľká Driečna	Medzilaborce	6	6
37.	Vydraň I.	Medzilaborce	205	34
38.	Vydraň II.	Medzilaborce	11	11
39.	Vyšné Čabiny	Medzilaborce	80	?
40.	Habura	Medzilaborce	81	17
41.	Čertižné (kóta 728) I.	Medzilaborce	27	21
42.	Čertižné II.	Medzilaborce	83	25
43.	Čertižné (kóta 742) III.	Medzilaborce	30	6
44.	Čertižné (kóta789) IV.	Medzilaborce	42	19
45.	Čertižné V. (kóta 720)	Medzilaborce	50	19
46.	Havaj	Medzilaborce	68	10
47.	Kalinov	Medzilaborce	264	24
48.	Závadka	Medzilaborce	32	?
49.	Pravcovce	Medzilaborce	46	1
50.	Svetlice I.	Medzilaborce	8	?
51.	Svetlice II.	Medzilaborce	116	
52.	Zvala	Medzilaborce	288	?
53.	Ruské	Medzilaborce	14	?
1.	Bodružal	Svidník	400	39
2.	Breznica	Stropkov	77	6
3.	Breznička	Stropkov	48	?
4.	Cernina	Svidník	326	70
5.	Dobroslava	Svidník	2	2
6.	Dlhoňa	Svidník	24	?
7.	Dubová	Svidník	59	19
8.	Gribov	Stropkov	4	2
9.	Havraneč	Svidník	10	5
10.	Hunkovce	Svidník	159	21
11.	Chotča	Stropkov	299	41
12.	Kapišová	Svidník	16	10
13.	Kečkovce	Svidník	59	11
14.	Kolbovce	Stropkov	142	75
15.	Korejovce	Svidník	5	5
16.	Kožuchovce	Stropkov	3	2
17.	Krajná Pol'ana	Svidník	20	9
18.	Krajná Bystrá	Svidník	64	29
19.	Krajná Porúbka	Svidník	39	23
20.	Krajné Čierne	Svidník	5	4
21.	Kružľová	Svidník	5	5
22.	Kurimka	Svidník	90	13

23.	Ladomírova	Svidník	270	84
24.	Medvedie	Svidník	116	43
25.	Miroľa	Svidník	6	2
26.	Mlynárovce	Svidník	750	131
27.	Nižný Komárnik	Svidník	14	?
28.	Nižný Mirošov I.	Svidník	14	?
29.	Nižný Mirošov II.	Svidník	12	2
30.	Nižný Orlík	Svidník	140	140
31.	Nižná Pisaná	Svidník	4	4
32.	Tokajík	Stropkov	1	1
33.	Turany	Stropkov	133	28
34.	Vápenník	Svidník	16	7
35.	Bukovce	Stropkov	20	19
36.	Vyšný Komárnik	Svidník	12	6
37.	Nižný Svidník	Svidník	437	115
38.	Vyšný Svidník	Svidník	360	67
39.	Vyšný Mirošov	Svidník	?	170
40.	Vyšná Pisaná	Svidník	20	15
41.	Vyšný Orlík I.	Svidník	82	?
42.	Vyšný Orlík II.	Svidník	164	140
43.	Potočky	Stropkov	9	9
44.	Príkra I.	Svidník	23	?
45.	Príkra II.	Svidník	3	?
46.	Pstrina	Svidník	2	2
47.	Korunková	Stropkov	2	2
48.	Roztoky	Svidník	3	5
49.	Tisinec	Stropkov	40	25
50.	Kelča	Stropkov	77	38
51.	Svidnička	Svidník	4	4
52.	Stropkov I.	Stropkov	1000	73
52.	Stropkov II.	Stropkov	2	2
53.	Šarbov	Svidník	12	4
54.	Solník	Stropkov	30	22
55.	Rovné	Svidník	200	91
56.	Duplín	Stropkov	24	12
57.	Cernina	Svidník	223	?
58.	Krušinec	Stropkov	1	1
1.	Belá n/Cirochou	Snina	8	6
2.	Dlhé n/Cirochou	Snina	7	5
3.	Hostovice	Snina	110	44
4.	Papín	Snina	286	96

5.	Parihuzovce	Snina	480	265
6.	Pčolinné	Snina	35	28
7.	Snina I.	Snina	316	277
8.	Snina II.	Snina	153	2
9.	Giglova	Snina	130	1
10.	Osadné I.	Snina	1025	Krypta pod chrámom
11.	Osadné II.	Snina	1473	2
12.	Dara	Snina	30	22
13.	Klenova	Snina	1	1
14.	Kolbasov	Snina	33	33
15.	Kolonica	Snina	33	4
16.	Ladomírov	Snina	19	4
17.	Ostružnica	Snina	84	7
18.	Príslop	Snina	81	3
19.	Runina	Snina	90	67
20.	Ruské I.	Snina	100	19
21.	Ruský Hrabovec	Snina	2	2
22.	Ruský Potok	Snina	37	30
23.	Smolník	Snina	124	17
24.	Stakčín	Snina	959	541
25.	Starina	Snina	116	84
26.	Topoľa	Snina	240	153
27.	Ubl'a	Snina	41	8
28.	Ulič	Snina	71	65
29.	Krivé	Snina	2	2
30.	Veľká Poľana	Snina	340	86
31.	Zboj	Snina	203	142
32.	Zvala	Snina	288	48
1.	Cígel'ka	Bardejov	1	1
2.	Andrejová	Bardejov	32	21
3.	Bardejov I.	Bardejov	55	5
4.	Bardejov II.	Bardejov	13	2
5.	Bardejov III.	Bardejov	10	2
6.	Bardejov IV.	Bardejov	50	?
7.	Bardejov V.	Bardejov	5	2
8.	Bardejov. Nová Ves	Bardejov	8	2
9.	Bartošovce	Bardejov	2	2
10.	Becherov	Bardejov	111	70
11.	Beloveža	Bardejov	3	3
12.	Gabol'tov	Bardejov	1	1

13.	Čarno I	Bardejov	8	5
14.	Čarno II.	Bardejov	37	12
15.	Hažlín	Bardejov	83	65
16.	Hertník	Bardejov	9	5
17.	Hervartov	Bardejov	1	1
18.	Klušov	Bardejov	31	23
19.	Kobyly	Bardejov	1	1
20.	Komárov	Bardejov	7	6
21.	Komloš	Bardejov	53	36
22.	Luhavica	Bardejov	3	?
23.	Mikulášova	Bardejov	173	100
24.	Nižný Tvarožec	Bardejov	1	1
25.	Nižná Polianka I.	Bardejov	384	156
26.	Nižná Polianka II.	Bardejov	190	1
27.	Rokytov	Bardejov	3	?
28.	Rychvald	Bardejov	1	1
29.	Raslavice	Bardejov	4	?
30.	Smilno	Bardejov	127	101
31.	Stebník	Bardejov	189	103
32.	Sveržov	Bardejov	1	1
33.	Šiba	Bardejov	6	4
34.	Tarnov	Bardejov	6	4
35.	Raslavice	Bardejov	47	18
36.	Vyšný Tvarožec	Bardejov	4	?
37.	Vyšná Polianka	Bardejov	226	114
38.	Vyšná Voľa	Bardejov	1	1
39.	Zborov	Bardejov	136	94
1.	Beňadikovce I.	Giraltovce – bývalý	14	?
2.	Beňadikovce II.	Giraltovce	9	1
3.	Bystré	Giraltovce	1	1
4.	Dubinné	Giraltovce	8	?
5.	Fijaš	Giraltovce	1	1
6.	Giraltovce	Giraltovce	64	48
7.	Hermanovce	Giraltovce	1	1
8.	Chmeľov	Giraltovce	2	1
9.	Koprivnica	Giraltovce	1	1
10.	Kožany	Giraltovce	5	?
11.	Kračúnovce	Giraltovce	1	1
12.	Kruča	Giraltovce	1	1
13.	Kučín	Giraltovce	20	?
14.	Kukova	Giraltovce	1	1

15.	Kurima	Giraltovce	22	?
16.	Lascov	Giraltovce	7	?
17.	Marhaň	Giraltovce	3	?
18.	Okrúhle	Giraltovce	10	?
19.	Poliakovce	Giraltovce	3	?
20.	Pušovce	Giraltovce	1	1
21.	Radoma I.	Giraltovce	66	?
22.	Radoma II.	Giraltovce	38	?
23.	Radoma III.	Giraltovce	84	?
24.	Radoma IV.	Giraltovce	57	?
25.	Soboš	Giraltovce	7	?
26.	Šapinec	Giraltovce	2	1
27.	Šarišský Štiavnik	Giraltovce	19	?
28.	Štefurov	Giraltovce	4	?
1.	Čemerné	Vranov n/Topľou	331	?
2.	Dobrá n/Ondavou	Vranov n/Topľou	17	?
3.	Dobrá n/Ondavou	Vranov n/Topľou	2	1
4.	Kladzany	Vranov n/Topľou	1	1
5.	Malá Domaša	Vranov n/Topľou	2	1
6.	Maťašovce	Vranov n/Topľou	2	1
7.	Sačurov	Vranov n/Topľou	3	?
8.	Sečovská Polianka	Vranov n/Topľou	8	?
9.	Slovenská Kajňa	Vranov n/Topľou	3	?
10.	Tovarné	Vranov n/Topľou	9	?
11.	Vranov I.	Vranov n/Topľou	246	?
12.	Vranov II.	Vranov n/Topľou	6	?
13.	Žalobín	Vranov n/Topľou	3	?
14.	Veľké Šárovce	Vranov n/Topľou	1	1
1.	Humenné I.	Humenné	103	?
2.	Humenné II.	Humenné	804	487
3.	Jankovce	Humenné	16	?
4.	Kamenica n/Cirochou	Humenné	112	9
5.	Koškovce	Humenné	115	24
6.	Vyšný Hrušov	Humenné	12	?